

АНТИЧЕН ХРАМ НА БОГИНЯТА МАЙКА ПОНТИЯ *Екатерина Пейчева, Варна*

Една сензацията беше обявена през лятото на 2007 г. – археологическите разкопки в Балчик на напълно запазен храм на Богинята Майка Понтия, която археолозите отъждествяват с древната Богиня Кибела.

Балчик е наследник на дълбока древност. Тук, в големия свлачищен циркус на Добруджанското плато, преди осем хилядолетия е съществувало селището Круни (Извори), наречено така на изобилните води в землището му. Круни е бил център на оживена морска търговия, тук е действала работилница за керамични изделия, жителите се занимавали с лозарство, земеделие, риболов. Намерена е фрагментарна керамика от Йония и от древен Египет, изрисувана със сцени, свързани с бог Ра. Легендата разказва, че един ден, сред силна морска буря, разгневеното море изхвърля на брега статуя на Дионис. Жителите приели това за знак и нарекли града Дионисополис – града на Дионис.

Дионисополис бил богат и могъщ град. Намерени и публикувани са повече от двадесет надписа, по които съдим за историята му. В града е имало храмове на Дионис, Афродита, Артемида, самотракийските божества. Има останки от древни зидове, които защитавали над 300 дка площ. Градът е имал военно и търговско пристанище, като в периода между 200 и 72 г.пр.Хр. дори сече собствени монети, и е създал дъщерно селище наблизо – наречено Афродизион, в чест на богинята Афродита.

През VI в.сл.Хр. мощен подводен трус, последван от страховито нахлуване на морската стихия по цялото крайбрежие, унищожава, срива Дионисополис и Афродизион, пораженията засягат и Одесос (днешна Варна). След този потоп оцелялото население построява нова

крепост. Разположена върху платото, кацнала над морските вълни, една от най-мощните във Византия, с площ над 360 дка, тя защитава големия търговски път от Константинопол през Малка Скития.

Когато българите, водени от кан Аспарух, завземат този район, преименуват града под белите скали Карвуна.

Когато при изкопаване на основите на бъдещ хотел се разкриват стени от обработени, напаснати камъни и голям мраморен купел с форма на чаша, това става известно на археолозите от Балчик и започва внимателното, професионално разкриване на находката. Разкопките започват на 8 май 2007 г. от екип в състав: научен ръководител Игор Лазаренко и заместник-научни ръководители Радостина Енчева и Елина Мирчева. В периода 8 май – 30 август 2007 г. е разкрита централната част на храма, ориентиран по посоките на света.

Под пластове земя са намерени повече от десет цели или полузапазени мраморни статуи на Афродита, Пан, Посейдон, Дионис, двацет и седем надписа, части от фронтон над вътрешното помещение на храма, части от фризове, две каменни врати, тронът на богинята, каменната чаша, над 200 монети, **костени игли**, глинени лампи, **керамични и стъклени съдове**, останки от жертвени животни.

Пред изумените археолози се открива напълно запазен наосът – същинската част на храма. Фигурите са изпопадали, фронтонът, фризовете са счупени, но са вътре в храма. Предполага се, че природно бедствие – свлачище или земетресение, са разрушили храма, затрупали го с пръст. Природното бедствие запечатало плътно храма и подобно на древния Помпей го съхранило до наши дни. Храмът е датиран от 4 в. пр. н. е. и е бил действащ до 4 в. от н. е., когато е затрупан. Това показват намерените монети и 27-те надписа, които са на гръцки, само един е на латински език. В тях се говори, че храмът е наречен Метроон – посветен на Майката на боговете, наречена в надписа Майката Понтия (Морската Майка) и макар че не се споменава Кибела, атрибутите на олтарната статуя са също като нейните – тимпан, трон, като от страни на трона са изобразени лъвовете (лъвът е священото животно на Кибела). Това дава основание на археолозите да твърдят, че храмът е на **Великата богиня майка Кибела**. Доскоро той беше единственият открит храм на **Великата богиня майка (Кибела)** в източната част на Балканския полуостров и най-добре запазеният елинистически храм в България.

В архитектурно отношение храмът е ориентиран в посока север – юг. Изграден е от обработени каменни блокове, свързвани посредством оловни спойки. Сградата е имала двускатен покрив, покрит с керемиди, които през вековете са били подменяни. Масивният подиум, върху който е поставен, го е издигал над нивото на тогавашните улици и площади. Горната част на фасадата му е украсена с релефни фризове с бичи черепи, т.н. букрании, гирлянди и розети. Подът е застлан с каменни плочи.

Постройката е правоъгълна, състояща се от наос – вътрешна, сакрална част и пронаос – предверие. Наосът на храма е с форма на квадрат. При северната му стена се е издигала едикула (от латински *aedicule* – „малка къща“) с отвор, рамкиран от две полуколони с йонийски капител и триъгълен фронтон с релефно изображение на бога-слънце Хелиос.

В нея най-вероятно е стояла храмовата статуя.

В средата на храма е открит мраморният лутерион (купел). На западната и източната стена на храма са разположени камени пейки, чиито крака са украсени с лъвски лапи.

Намерените мраморни релефи имат разнообразни сюжети. Особено интересен е правоъгълен мраморен фриз с десет танцуващи жени, облечени в дълги дрехи, както и две оброчни плочки на тракийски конник, една от които с посветителен надпис.

Латинският надпис, който е най-късният и е датиран от 4 в.н.е., споменава император Лициний, който дарил сребърна статуя на Богинята посредством управителя на Скития. Това, както и намерените монети, определя последните години на храма, тъй като Лициний е царувал съвместно с император Константин Велики от 313 до 326 г., когато е бил убит. Но докато Константин през 313 г. издава известния Милански едикт, с който определя християнството за официална религия наравно с другите култове на Римската империя, Лициний е поддържал старите езически култове. През 395 г. император Теодосий I издава едикт, с който постановява гонението на езичеството и унищожение на храмовете му. Така че природното бедствие, затрупало храма на Богинята в Дионисополис, го спасява от унищожение и го запазва.

Най-дългият декрет е посветен на тракиецца Мокапорис, назначен от цар Реметалк I за стратег, който подпомагал Дионисополис в мирно време и във войната „срещу общите отвъддунавски врагове“.

Храмът на Великата Майка Понтия е обявен за Национален паметник на културата, който тепърва предстои да бъде укрепен и представен като културно-историческа дестинация в България. Екипът от археолози имаше амбицията да се възстанови храмът, да се върнат на мястото им находките. Държавата е взела под закрилата си обекта, имаше отпуснати пари за възстановяването му, но и до ден днешен не е осъществено нищо от този план.

Днес реставрираните находки от този храм са изложени във втората зала на малкия исторически музей в Балчик.

Веднага след информацията за находката през лятото на 2007 г. посетих Балчик, за да видя с очите си останките на този древен храм, преди да построят хотела върху него. Той все още беше там, в ямата, изкопана от багерите, все още не бяха прибрани плочите, скамейките, големият купел.

Стоях пред гладко застланата с древни каменни плочи площадка на наоса, гледах равно подредените зидове от дялани камъни, каменните скамейки с лъвски крака и изящна украса, мраморната чаша-купел, пълна със зелена дъждовна вода и си представях как жрици в бели роби, с венци от цветя на главите са поднасяли на Богинята цветя, вино, плодове, как хората са влизали вътре в купела – може би за очистване или за лечение. Дали са били елини, или траки? Защото намереният фрагмент от фриз повтаря точно фриза с букрании от Голямата Свещарска Гробница – същите гирлянди, цветя-розети, същите бичи глави... И камъкът изглеждаше обработен по същия начин. Дали е случайно съвпадение?

Археолозите обявяват находката за храм на малоазийската богиня Кибела, като се позовават на еднаквите атрибути на намерените статуи – трон с лъвове, тимпан в ръката, независимо, че в надписите се посочва Богинята майка Понтия.

Можем само да гадаем дали наистина това е храм на древната Богиня Кибела. В различни исторически източници е известна още като Кимема, Диндимена. Тя е фригийска богиня, считана за Майката-земя. Почитали я в големи части на Мала Азия. Кибела е наричана още и Велика майка, Майка на боговете и всичко живо на земята, на възраждащата се природа и на нейното плодородие. Изобразявана е в обкръжение на животни, а нейно свещено дърво е пинията, в която тя превърнала любимия си Атис. Отпреди 6 хилядолетия тя е свързвана с пещерите, както и с големите скални образувания, които твърде често стават нейни убежища. Олицетворявала силите на природата, била покровителка на планините, горите и зверовете. Била чествана по планинските върхове с мистерии, съпроводени от звън на медни чинели, тъпани и флейти. Свързаните с нея тайнства са се съхранили и до днес в обредите за плодородие, извършвани в пещери в Странджа. В митологичен план Кибела винаги се придружава от буйстващи корибанти, курети, диви лъвове и пантери. Нейните жреци, наричани гали, при инициацията си (посвещаването си в култа), придружена с неистови оргии и самобичуване, режели фалосите си и ги хвърляли в скута на статуята на Кибела.

Но историкът проф. Калин Порожанов е на друго мнение: „До наши дни – пише той в сайта на Центъра по тракология „Проф. Ал. Фол” – **в традиционната представа на българите от Западното Черноморие е запазена идеята-образ на божеството на траките, което покровителства мореплавателите. То не прилича нито на Посейдон, нито на Нептун, а както в цялото Средиземноморие, е наричано и схващано като Морска Майка, съхранена в българската народна култура в образа на Св. Марина, покровителка на моряците.**”

Ето казва Радостина Енчева, директор на музея в Балчик:

„Във всички надписи никъде тя (Богинята) не е спомената като Кибела, а е упомената като Митри Понтия или Морската Майка, но никъде не е като Кибела.”

Затова е най-малкото странно, че упорито Кибела е сочена като патрон на храма в Балчик. Лично аз предпочитам именно представата за почитаната тук Богиня като Майка Понтия. Нищо в този неголям, пълен с изящни статуи храм не подсказва диви и оргиастични празненства и буйства сред природата. Не обреди за плодородие, а надежда за покровителство пред морската стихия е водило хората тук, за закрила на моряците в бурното море са се молили близките им на сушата.

Градът празнувал култа на Богинята на първо число от всеки месец. **Основният празник на Морската Майка бил честван от полиса през месец тавреон (отговаря на ноември).** От надпис научаваме и за друг неин празник, в който участвали само жени. Те събирали цветя, организирали шествие и извършвали жертвоприношения, а жрицата благославяла и раздавала сладкиши

Така древният Дионисополис започна да разказва историята на своите култове, на своите жители, на своята култура. Никой не знае какво се очаква под улиците на града да бъде извадено на показ. И дали някога ще види бял свят. И тук, както навред из българската земя, недрата крият пластове история – поколение след поколение, епоха след епоха хората са живяли, обичали, страдали, почитали са богове и богини, оставили са своя печат и памет. Но забързани в своето претоварено ежедневие, улисани в грижи и сметки, не обръщаме много внимание на така бързо следващите едно след друго открития. Поредната сензация бързо отшумява в лавината от съобщения. Само археолозите изживяват радостите и трудностите на своите открития, опитват се да ни отведат в древните времена, да ни покажат как са живели хората, какво са мислили, на какво са се надявали. Историята е жива наука, тя би ни спестила много грешки, лутания и страдания, ако научим уроците ѝ. Ако можем да видим нишките, които ни свързват с отдавна отминали времена, останали в митове, легенди и предания. Да чуем безмълвния шепот, който се носи над руините, да мернем безплътните сенки, да ни проговори вечността. Може би това ще ни направи по-смирени, не така алчни, по-човечни.